

معارف اسلامی
حصہ (۱)
عرفان و اخلاق

تأویلات القرآن

از دیدگاه

عبدالرزاق کاشانی

پیرلوری

روینب پودینه آقائی

اتشارات حکمت

فهرست

۳	پیشگفتار نویسنده بر ترجمه فارسی
۹	توضیحات مترجم
۱۱	پیشگفتار مترجم: (۱) آشنایی با مؤلف
۲۵	(۲) نگاهی به حیات و آثار عبدالرزاق کاشانی
۴۷	مقدمه چاپ دوم
فصل اول: اصول هرمنوتیک قرآن	
۵۱	۱- تفسیر و تأویل
۵۳	۲- تأویل باطنی صوفیه
۵۷	۳- بنیانهای قرآنی تأویل متصرفه
فصل دوم: تأویلات القرآن کاشانی	
۶۵	۱- مسئله انتساب به ابن عربی
۶۶	۲- زندگی و آثار کاشانی
۶۹	۳- چاپهای تأویلات القرآن
۷۰	۴- مقاصد کاشانی در تأویلات
۷۲	۵- زبان و علم اللغه در تأویلات
فصل سوم: شیوه تأویلی کاشانی	

۱ - سطوح تفسیر	۷۵
۲ - تأویل و تطبیق	۷۷
۳ - به کارگیری روش‌های تفسیر ظاهری	۸۱
۴ - معنای قشری و تفسیر عرفانی	۸۲
۵ - تطبیق‌های رمزی	۸۳
۶ - شبکه رموز (نمادها)	۸۶
۷ - انسجام درونی تفسیر رمزی	۸۹
فصل چهارم: تطبیق‌های مابعدالطبیعی	
۱ - وحدت وجود	۹۳
۲ - وحدت و کثرت	۹۵
۳ - تکوین عالم	۹۶
۴ - سطوح سه‌گانه وجود	۹۷
۵ - جهانشناسی روحی	۹۹
روح اول	۱۰۰
نفس کلی	۱۰۷
عالم صوری	۱۰۸
۶ - زمان آفاقی و زمان انفسی	۱۱۱
فصل پنجم: سیر معنوی به سوی حقیقت	
۱ - کشف و عروج	۱۱۳
۲ - موت ارادی و حیات حقیقی	۱۱۵
۳ - منازل سیر معنوی به سوی حقیقت	۱۱۸
فصل ششم: روانشناسی روحی	
۱ - جهاد اکبر در راه خدا	۱۲۵
۲ - نفس	۱۲۶

۱۳۰	۳- روح
۱۳۲	۴- قلب
۱۳۴	۵- رمزگرایی مبارزه معنوی
۱۳۹	فصل هفتم: قضا و قدر
	فصل هشتم: ماهیت شرّ
۱۴۵	۱- کمال کیهانی و نوافص فردی
۱۴۸	۲- حجاب در مرتبه افعال
۱۴۹	۳- حجاب در مرتبه صفات
۱۵۴	۴- حجاب ذات
	فصل نهم: نقش عبادات و زهد
۱۵۷	۱- بنیانهای فضایل
۱۵۹	۲- نقش شریعت
۱۶۳	۳- مستحبات
	فصل دهم: مباحث آخرت‌شناسی
۱۶۷	۱- زبان قرآن و چشم‌انداز صوفیانه
۱۶۸	۲- فرجام انسانها
۱۶۸	الف: سعادتمندان
۱۶۹	ب: اشقيا (شقاوتمندان)
۱۷۲	۳- بهشت
۱۷۶	۴- جهنم
۱۷۶	الف: ماهیت آن
۱۷۸	ب: مسأله جاودانگی جهنم
۱۸۱	۵- قیامت
	فصل یازدهم: اسلام و أهل کتاب

۱۸۵	۱ - ادیان تاریخی و نمونه‌های معنوی
۱۸۷	۲ - یهودیان
۱۸۸	۳ - مسیحیان
۱۸۸	الف: نمونه معنوی
۱۸۹	ب: اجتماع تاریخی
۱۹۱	ج: ماهیت عیسی(ع) و اصل تثلیث
۱۹۳	۴ - جمع اسلامی
۱۹۶	۵ - سلسله مراتب و وحدت ادیان
	فصل دوازدهم: بینش درونی تاریخ
۱۹۹	۱ - دوره‌ای نبوت
۲۰۴	۲ - خاتم الانبیاء
۲۰۷	نتیجه
۲۱۱	ضمایم
۲۱۳	مقدمه تأویلات القرآن (به خامه کاشانی)
۲۱۹	فاتحة الكتاب
۲۲۷	نامه کاشانی به <علاءالدوله> سمنانی
۲۲۹	نامه شیخ کمال الدین عبدالرزاق کاشی، رحمة الله عليه
۲۳۷	یادداشتها
۲۶۹	نمایه اشخاص
۲۷۷	نمایه اقوام و فرق و مذاهب
۲۸۱	نمایه کتاب‌ها
۲۸۵	نمایه موضوعات
۳۱۱	واژه‌نامه

تقدیم به همسر فداکارم

او که در این سفر همواره برایم همراه و همسفری رفیق و معلم و
راهنمایی شفیق است.

تقدیر

قبل از هر چیز بر خود واجب می‌دانم که از مؤلف فرهیخته^{*} کتاب، آقای دکتر پیر لوری، صمیمانه و خالصانه سپاسگزاری کنم که با کمال صبر و فروتنی، در تمام مراحل ترجمه کتاب از بذل راهنمایها و مساعدتهای ارزشمند خویش دریغ ننمودند. نیز فرصت را غنیمت می‌شمارم که نهایت سپاس خویش را نثار همسرم آقای مهندس رضا کوهکن بنمایم که ایده تهیه و ترجمه این کتاب و نیز مقابله و تصحیح تمام سطور آن را مدیون ایشان هستم.

جا دارد از انجمن ایرانشناسی فرانسه IFRI و رئیس سابق آن آقای دکتر بله‌ای که سخاوتمندانه متن فرانسه کتاب را در اختیارم قرار دادند سپاسگزاری کنم. از آقای دکتر حسین غفاری، رئیس محترم انتشارات حکمت، صمیمانه قدردانی می‌کنم که با عنایت و لطف خاص خود مقدمات چاپ سریع کتاب را فراهم آوردند. همچنین از زحمات آقای ابراهیم دادجو که ویرایش کل کار را عهده‌دار بودند و اشکالات آن را رفع نموده‌اند کمال تشکر و امتنان را دارم.

پیشگفتار نویسنده بر ترجمهٔ فارسی

مسئلهٔ هرمنویسیک - علم تفسیر - درباب هرگونه انتقال اندیشه بین انسان‌ها از جایگاهی اساسی برخوردار است. زیرا کلمات هیچ جا در نزد همگان دارای معانی کاملاً بی‌ابهام و یکسان نیستند. هر لفظی حتی الفاظ روزمره یا قانون مدنی واجد دلالت‌های ضمنی و تعابیر ممکن‌گوناگونی است. به علاوه، هر کسی که به قرائت متنی اقدام می‌نماید این کار را با حساسیت خاص خود، فرهنگ خاص خود و دغدغه‌های شخصی خود انجام می‌دهد. قرائت هر کس خاص خود اوست و با قرائت هیچ فرد دیگری یکسان نیست. مواجهه با یک متن عملی حساس و دقیق است که مستلزم دقت و مراقبت بسیار در جهت نیافتدان در دام ذهنیت و اعمال سلیقهٔ شخصی است. آنچه در مورد هر متنی صادق است، به طریق اولی، در مورد کتاب مقدسی همچون قرآن نیز صدق می‌کند. مسلمًا فهم قرآن تلاش و مراقبت ویژه‌ای را می‌طلبد. برای یک شخص فاضل، عالم و دانشگاهی که در پی دریافت پیام قرآن است داشتن معرفتی واقعی و دقیق دائمی ضروری است تا فرد در تحلیل آیات قرآنی، ذهنیت و سلیقهٔ شخصی خویش را دخیل ننماید. این «زهد فکری»^۱ است که محمد آرکون^۲ در کتاب خویش قرائت‌های

1. l'ascèse intellectuelle

فرآن^۳ (۱۹۸۲) آن را توصیه می‌کند. به این معنا، کار یک عالم دانشگاهی با عمل یک مؤمنِ صرف که در قرآن کلام خداوند و حتی حضور او را احساس می‌کند و، بر عکس فرد دانشگاهی، از تمام وجود و احساس و اراده خویش در آن مایه می‌گذارد متفاوت است.

در قالب این مسایل، تفسیر قرن‌هاست که امکانات چندین حوزه را به طور گسترده‌ای به خدمت گرفته است: حوزه‌های دستور زبان، واژه‌شناسی، حدیث و تاریخ. دانش نوین دانشگاهی از ۲ قرن پیش تاکنون حوزه‌هایی نظری شناخت تمدن‌های پیشین، تاریخ ادیان، معناشناسی و نشانه‌شناسی را نیز به آن افزوده است. در مجموع این دو جریان فکری، تفسیر صوفیانه قرآن، آن‌گونه که به ویژه با حقایق التفسیر سُلمی ظاهر می‌گردد، در آغاز فقط از جایگاهی بسیار حاشیه‌ای برخوردار بود. در نظر مفسرین مسلمان ستّی، و نیز محققین مدرن، استخراج توصیفاتی پیرامون سیر تکاملی نفس به سوی خداوند از خلال قصص انبیاء در قرآن، اقدامی انحرافی، مشکوک و بی‌پایه بود و به هیچ وجه وقوعی به آن نهاده نمی‌شد؛ به عبارت دقیق‌تر، برای آن منزلت «تفسیر» به معنای مطلق آن قابل نبودن. این تفسیرها بیشتر به مثابه تأمّلاتی^۴ - برای اینکه نگوئیم خیال‌بافی‌هایی^۵ - از سر پارسایی^۶ تلقی می‌شدند که بر پایه قرائتی مبتنی بر تطبیق درونی متن قرآنی شکل می‌گیرند.

با این حال، معتقدیم که جایگاه تفسیر صوفیانه قرآن باید مورد ارزیابی مجدد قرار گیرد. تعدادی از فیلسوفان ادیان توجهات را به این نکته معطوف کرده‌اند و من مایلم در اینجا به ویژه از هائزی کربن یاد کنم که منش فلسفی اش مکمل تحقیقات وی در زمینه معنویت ستّی اسلامی، تصوف و عرفان، به ویژه در ایران، بود. به طور خلاصه، او توجه

را به نکته زیر جلب نمود: قرائت قرآن همچون انتقال صرف یک معرفت عقیدتی نیست. قرائت قرآن در نزد عرفا واقعاً یک پدیده انسی است. بنابراین، معانی نمادینی که آنان در قرآن با آن مواجه می‌گردند، تابه آن حدّکه حقیقتاً به وسیله طالبان حق تجربه شده است، برای آنها صورت حقیقت به خود می‌گیرد. تفسیر آنان جایگزینی برای قرائت عینی قرآن، یعنی تفسیرهای مبتنی بر زبان‌شناسی، نیست. با این حال، این نوع تفسیر هیچ‌گونه قرابتی با خیال‌پردازی^۱ و بازی فکری بی‌پایه ندارد. در اینجا کرbin بر روی نقش تخیل خلاق تأکید می‌کند. نقشی که این تخلیل^۲ ایفاء می‌کند، نقش خیال‌پردازی نیست، بلکه نقش یک خیال متعالی^۳ است که شواهد منسجمی^۴ را برای روح بشری آشکار می‌سازد. مجموعه آثار ابن عربی به خوبی نمایانگر این شیوه غیر استدلالی است که به کمک تصویرها و تداعی معانی و انواع الهامات شهودی عمل می‌کند. اما این تداعی‌های معانی، این تمثیل‌ها، نیز به قلمرو فکر، و حتی فلسفه، تعلق دارند. آنان واجد انسجام درونی هستند. به علاوه، نویسنده‌گانی که آنها را تجربه کرده‌اند، آنها را در قالب ترکیب‌های نظری گاه تأثیرگذار گزارش کرده‌اند. بدین جهت، شایسته است تفسیرهای قرآنی که اینان عرضه می‌کنند به مثابه نمونه کامل اثر تفسیری در نظر گرفته شوند، خواه تفسیرهای سهل تستری (تفسیر القرآن العظيم)، قشیری (لطائف الاشارات)، روزبهان بقلی شیرازی (عرایس البيان في حفائق القرآن) و خواه مطمئناً تفسیرهای ابن عربی مدنظر باشد. در نزد همه این نویسنده‌گان، شهود خیالی (مثالی)^۵ غالباً به نحوی همانهنج با بیان شواهد ستّی (احادیث) با استدلال‌های کلامی همنوا می‌گردند. در مجموع، این نوع تفسیر قرآن در قلمرو خود تاریخ اندیشه قرار می‌گیرد و نه در یکی از ملحقات عجیب و غریب آن.

1. fantaisie

2. imagination

3. transcendant

4. données cohérentes

5. intuition imaginaire